

DOMÁCÍ NÁSILÍ A ZDRAVOTNĚ POSTIŽENÍ

JUDr. Miroslav Mítlöhner, CSc.

Vedoucí katedry sociální práce a sociální politiky Pedagogické fakulty Univerzity v Hradci králové a člen expertního týmu o.s.ORFEUS ustaveného k řešení projektu HEFASISTOS

Pojem domácího násilí

Přestože v odborné literatuře najdeme velké množství definic domácího násilí, neexistuje žádná všeobecně uznávaná a platná.

Pod pojmem násilí rozumíme většinou lidské chování, které se vyznačuje úmyslným použitím nebo hrozbou použití fyzické síly. Násilí je namířeno proti jiné osobě nebo proti většímu počtu osob a jeho cílem je poranění, ublížení, poškození, psychická újma nebo smrt.

V roce 1985 zformulovala Rada Evropy v Doporučení Rady Evropy R(85)4 o násilí v rodině toto násilí jako: „*Násilné chování v rodině, které zahrnuje jakýkoliv čin nebo opomenutí, spáchané v rámci rodiny některým z jejích členů, které podkopávají život, tělesnou nebo duševní integritu, nebo svobodu jiného člena stejné rodiny, nebo vážně poškozují rozvoj jeho osobnosti.*“

V užším slova smyslu se domácí násilí chápe jako intimní nebo partnerské násilí a jako „*jakýkoliv výskyt ohrožujícího chování, násilí nebo psychického, fyzického, sexuálního, ekonomického či emocionálního zneužití mezi dospělými osobami, které jsou nebo v minulosti někdy byly intimními partnery nebo členy jedné rodiny, a to bez ohledu na pohlaví.*“

Podle jiné definice lze domácí násilí definovat jako zneužití postavení a moci, kterou pachatel v rodině má a projevuje se nepřiměřenými požadavky, vynucováním podřízenosti oběti a kontroly nad jejím životem násilím, nebo vyhrožováním a využíváním strachu z další újmy.

Druhy a formy domácího násilí

Domácí násilí má několik specifických znaků, kterými se liší od násilí obecného a to:

Ø okolnosti, za kterých je pácháno, kdy mezi pachatelem a obětí existují intimní vztahy, citová nebo manželská pouta, majetkové vztahy, společné bydliště, ekonomická provázanost, apod.

Ø na kom je pácháno tedy na osobě blízké

Ø kde je pácháno tedy v soukromí a beze svědků

Mezi další charakteristické rysy domácího násilí patří skrytost, dlouhodobost, opakovanost a vzrůstající intenzita.

Domácí násilí často začíná velmi nenápadně, takže si oběť prvních příznaků často ani nevšimne, neuvědomí si, že něco není v pořádku. Pokud ovšem násilí není ihned v počátcích zastaveno, stupňuje se a nabývá a intenzitě.

Cílem násilí je získání nadvlády, moci a pocitu vlastnictví. Domácí násilí tedy není obyčejná hádka, kdy proti sobě stojí dva „rovnocenný soupeři“. Vztah mezi partnery je většinou asymetrický, je zde naprosto viditelné rozdělení rolí na kontrolující (násilnou) osobu a na osobu závislou (ohroženou).

Domácí násilí zahrnuje všechny druhy týrání jako je

Fyzické násilí

zahrnuje bití, kopání, fackování, tahání za vlasy, škracení, pálení, svazování, ohrožování nožem nebo jinou zbraní, štípání, údery pěstí, házení předmětů, apod. Fyzické násilí může nabývat různé intenzity; s ní pak souvisí rozsah následků a poranění, který sahá od modřin a podlitin, přes tržné rány až po zlomeniny. Někdy může skončit i hospitalizací oběti.

Psychické násilí

vyznačuje se zejména verbálními útoky, jako jsou např.: hrozby, ponižování, nadávky, urážky, zesměšňování, permanentní kontrola, neustálá kritika čehokoli, izolace, ničení osobních věcí, apod.

Problémem u tohoto druhu násilí je obtížná identifikace; psychické násilí není na první pohled na oběti vidět, okolí nemusí oběti uvěřit.

Sexuální násilí

zahrnuje všechny nedobrovolné a vynucované sexuální aktivity jako nucení k sexuálnímu styku a praktikám, se kterými partner nesouhlasí, úmyslné fyzické ubližování a ponižování během sexuálního styku proti vůli partnera, nucení k prostituci, znásilnění, apod. Sexuální násilí patří k nejběžnějším formám násilí a stejně jako násilí psychické se obtížně identifikuje.

Ekonomické násilí

vede k zamezení možnosti disponovat finančními prostředky, odmítnutí nebo minimalizaci finanční podpory, ničení osobních věcí a majetku, bránění nástupu do zaměstnání, nucení žádat o peníze nebo o svolení k nákupu, odůvodňování nákupu, neposkytování peněz na provoz domácnosti, apod.

Výskyt domácího násilí a rizikové faktory

Domácí násilí je jevem, pro který je charakteristická jednak rozšířenost a jednak vysoká latentce, a také závažnost následků pro oběť, její rodinu i celou společnost. Domácí násilí představuje nejrozšířenější formu agrese mezi lidmi.

Domácí násilí se týká všech rodinných vztahů, může se objevit mezi manželi (příp. partnery), mezi rodiči a dětmi, mezi dětmi navzájem nebo mezi rodiči a prarodiči. ***Násilí v rodině se nevyhýbá ani handicapovaným jedincům.***

Rizikové faktory, které stojí za vznikem domácího násilí, jsou velmi rozmanité. Nejčastěji bývají uváděny tyto:

- ☐ dysfunkčnost rodiny
- ☐ sociální a ekonomické aspekty (např. ekonomická závislost, bytová otázka)
- ☐ kriminální kariéra
- ☐ nezaměstnanost
- ☐ drogy, alkohol
- ☐ soužití rodiče s dítětem a jeho nevlastním rodičem
- ☐ osobnostní charakteristiky rodičů (nízká emocionální vřelost, nízké sebevědomí a neuspokojivé dětství)
- ☐ jeden z partnerů nebo oba vyrůstali v násilnických rodinných vztazích
- ☐ předchozí útok nebo recidivující násilí v současném vztahu
- ☐ etnická otázka
- ☐ základní vzdělání
- ☐ nerovnost pohlaví
- ☐ neuspokojivé partnerské vztahy a zmatenost rolí

Ne vždy musí některý z těchto faktorů vést k domácímu násilí. Kolem této problematiky existuje celá řada mýtů, které se mimo jiné týkají i toho, kde se domácí násilí nejčastěji vyskytuje, kdo ho páchá, apod.

Domácí násilí jde napříč sociálně demografickým spektrem a netýká se jen marginálních vrstev obyvatelstva. Může se objevit kdekoliv a jeho výskyt nezávisí na materiálním zázemí a statusu rodiny, na vzdělání, na profesi a věku partnerů, na typu partnerského vztahu, na etnické příslušnosti.

V České republice proběhlo několik sond, které měly zjistit výskyt a povědomí občanů o domácím násilí. Tyto výzkumy provedly např. organizace ROSA – centrum pro týrané a osamělé ženy nebo Bílý kruh bezpečí ve spolupráci s agenturou STEM a Philip Morris (v roce 2001 a 2006). Právě výsledky výzkumu Bílého kruhu bezpečí bývají nejčastěji citovány.

ROSA odhaduje četnost výskytu domácího násilí mezi 10% až 30%, Bílý kruh bezpečí kolem 14% (toto číslo potvrdily oba reprezentativní výzkumy 2001 i 2006). Dále výsledky výzkumu Bílého kruhu bezpečí říkají, že v 80% domácností, kde probíhá domácí násilí vyrůstají děti a 57% jsou děti přímými svědky násilí.

Znaky a kořeny domácího násilí (dle Spilkové)

Znaky: opakování, dlouhodobost, nárůst, zneužívání moci, síly a postavení;

Kořeny: socializace dítěte, rodové a rodinné stereotypy, osobnost, nemoc;

Důvody trvání: závislost, strach, ohled na okolí, právní nejistota, postavení žen.

Cyklus domácího násilí

Všechny případy domácího násilí mají většinou podobný průběh. K násilí ve vztahu nedochází neustále, střídá se období násilí a období klidu, celý cyklus se tak stále opakuje a většinou má stupňující se tendenci. Rozeznáváme 4 fáze cyklu domácího násilí:

- ☐ **Fáze stupňování napětí** → pro tuto fázi je typické kritizování, vyhrožování, nadávání apod.; v domácnosti roste napětí, oběť tuší, že se něco stane.
- ☐ **Fáze „výbuchu“ neboli samotný akt násilí** → v této fázi se odehrává samotné násilí, které může mít podobu fyzického napadání, psychického nátlaku, sexuálního zneužívání a dalších druhů a forem násilí.
- ☐ **Fáze omluv a lítosti (medové týdny)** → pro tuto fázi jsou charakteristické omluvy za napadení, dárky na usmířenou, sliby, že už se to víckrát nestane.
- ☐ **Fáze popření** → v této fázi dochází k podceňování násilí, pachatel i oběť předstírají, že se nic nestalo, popírají problém, bagatelizují důsledky násilí.

V násilném vztahu se objevují 3 faktory, které zabraňují a ztěžují ukončení vztahu. Mezi tyto faktory patří přetrvávající láska k partnerovi, dále naděje, že se partner změní a nakonec strach (z výhrůžek partnera, strach o sebe, strach o děti,...).

Mýty o domácím násilí

Domácí násilí je jevem, ke kterému se váže celá řada mýtů. Tyto mýty se například snaží objasnit příčiny vzniku domácího násilí nebo ukazují postoj společnosti k dané problematice. Mezi nejznámější mýty patří tyto:

Domácí násilí není běžné, je to jev ojedinělý.

Proběhlé reprezentativní výzkumy ukazují něco jiného; např.: každý 6 občan přiznává násilí ve vztahu; to znamená, že domácím násilím v České republice trpí minimálně 16% populace.

Pachateli domácího násilí jsou nevzdělanci ze sociálně slabých vrstev. Domácí násilí se vyskytuje ve všech společenských skupinách; je nezávislé na vzdělání, ekonomické situaci či národnosti pachatele.

Příčinou domácího násilí je především alkoholismus nebo stres partnera. Opilost nebo stres nejsou důvodem k bití. Spíše se jedná o vybití si vlastního vzteku na nevinném člověku. Alkohol může sloužit jako “spouštěcí prvek”, není ale příčinou násilí.

Domácí násilí jsou spíš hádky a “italská manželství”.

Je velmi nutné odlišit běžný konflikt, kdy proti sobě stojí dva jedinci ve stejné pozici a domácí násilí – kde figuruje oběť a násilník. Domácí násilí není jen hádkou, často dochází k fyzickému napadání, které může skončit vážným poraněním dokonce smrtí.

Za násilí si mohou ženy samy, muže totiž provokují, zaslouží si to. Tento mýtus je častou výmluvou pachatelů domácího násilí, kteří se tak zbavují zodpovědnosti za násilí a svalují vinu na oběť. Je to jejich obranný mechanismus.

Ženy mají násilí rády, jinak by přece od násilníka odešly.

Většina žen nemá násilí ve vztahu ráda; netouží po soužití, v němž by byly bity a ponižovány. Ženy neodcházejí od násilného partnera z řady důvodů – mezi ně patří zejména: děti, přetrvávající citový vztah k partnerovi, strach z fyzického napadení, vydírání ze strany partnera, ekonomická závislost apod.

K dalším rozšířeným mýtům patří například to, že **domácí násilí je věcí soukromou,** nebo že **muž má právo svoji ženu bít** a další.

OSOBNOST OBĚTI DOMÁCÍHO NÁSILÍ

Obětí domácího násilí se může stát každý člověk. Domácí násilí se týká všech druhů rodinných vztahů, ať už jde o vztahy mezi manžely (případně partnery), mezi rodiči a dětmi nebo mezi rodiči a prarodiči.

Podle Haškovcové mezi rizikové faktory patří:

1) Osobností faktory

Mezi tyto faktory patří psychosociální profil člověka. Někteří lidé jsou k roli oběti „náchylnější“. Mohou to být lidé, kteří se vzhledově vymykají z normy nebo lidé, kteří jsou bojácní a důvěřiví.

2) Behaviorální faktory

Tyto faktory souvisí s chováním lidí; zejména s chováním rizikovým a neodpovědným (např. navštěvování opuštěných a neosvětlených míst nebo míst, která jsou vyhlášena jako „nebezpečná“).

3) Sociální faktory

Podle těchto faktorů patří potencionální oběť k rizikové skupině nebo vykonává rizikové povolání. Rizikovost může zvyšovat i styl rodinné výchovy nebo patologické vztahy mezi členy.

Typologie obětí lze ovšem sestavit i podle různých jiných kritérií. V literatuře bývají dále uváděny typologie podle

pohlaví (ženy, muži)

věku (děti, mladí lidé, dospělí lidé, staří lidé)

vztahu (osoby cizí, osoby známé, osoby blízké)

chování (z nevědomosti, z neopatrnosti, provokující chování, útočné chování)

životního stylu (riziková povolání)

trestného činu, který oběť zažila

podle reakce oběti na trestný čin

podle interakce mezi obětí a pachatelem kdy se dále rozlišují oběti zúčastňující se, nezúčastňující se, provokující, latentní, nepravé

Mezi skupiny nejvíce ohrožené domácím násilím patří ženy, děti, staří lidé a handicapovaní lidé.

Ženy

Podle dostupných statistik jsou ženy nejčastějšími oběťmi domácího násilí. Uvádí se, že 13 – 16 % žen je vystaveno domácímu násilí ve formě fyzické, a pokud se berou v úvahu i další druhy násilí (zejména psychické), pak se uvádí číslo 35%.

Celou situaci komplikuje fakt, že ženy většinou nejsou ochotné nebo schopné od partnera odejít, násilí ohlásit a požádat o pomoc. Hlavní důvody tohoto počínání jsou: strach o děti, strach z budoucnosti (nemá kam jít), ekonomická či citová závislost na partnerovi, strach, co tomu řekne okolí, apod. Často také násilníka omlouvají.

Děti

Děti představují pro násilníka vhodný objekt – jsou fyzicky slabší, psychicky a sociálně nezralé a na dospělých (tedy i na agresorovi) závislé.

V odborné literatuře se násilí na dětech označuje jako syndrom týraného, zneužívaného a zanedbávaného dítěte, neboli syndrom CAN (Child Abuse and Neglect). Výskyt syndromu CAN v populaci se uvádí asi 1 – 2 %. Tyto údaje však neodpovídají skutečnosti, protože velké procento případů zůstane neodhaleno.

Mezi rizikové faktory, které se podílejí na vzniku CAN, patří: úplnost rodiny, vztah rodičů k dítěti (nechtěné či nevlastní děti), závislost na alkoholu nebo drogách, psychické poruchy, zkušenost rodičů z dětství, specifické osobnostní rysy dítěte, snížené intelektové schopnosti dítěte, tělesné nebo smyslové postižení dítěte, apod.

Staří lidé

I staří lidé se stávají terčem násilí. Bývají zranitelní, často i nesoběstační, nemohou se bránit. S některou formou špatného zacházení se setkala 3 - 5 % seniorů.

Násilí na seniorech má nejčastěji podobu fyzického a psychického (emocionálního) týrání, ekonomického zneužívání nebo zanedbávání. Objevuje jak v domácím prostředí (dopouštějí se ho partneři nebo potomci), tak i v různých institucích (např. ústavy sociální péče, zdravotnická zařízení apod.).

Rizikové faktory, které mohou zapříčinit vznik násilí: náročnost pečovatelských úkonů, ohrožení osobního nebo rodinného rozpočtu, nutnost modifikovat osobní plány, psychiatrické problémy, poruchy osobnosti, alkoholová či jiná závislost, apod.

Muži

Problematice týraných mužů zatím není věnována velká pozornost. Odhaduje se, že domácí násilí se dotýká asi 3 – 5 % mužů.

Násilí vůči mužům je obtížně prokazatelné. Pro muže je týrání ponižující, bojí se posměchu, stydí se vyhledat jakoukoliv formu pomoci. Literatura uvádí, že násilím jsou ohroženi zejména submisivní, neagresivní, femininní muži; mohou mít nějaký handicap a sklony k nadváze.

Handicapovaní lidé

Osoba se zdravotním postižením (OZP) je na pachatele (většinou je jím osoba blízká) a na jeho péči zcela odkázán. Jeho pozici ztěžuje i to, že jeho vztah vůči násilníkovi bývá založen na citové vazbě. Osoba blízká mnohdy představuje jedinou oporu a spojení s okolním světem.

Možnost obrany zdravotně postiženého člověka závisí na typu handicapu; většinou je však minimální. Dokazování domácího násilí je náročné a problematické. Problémem mohou být například komunikační bariéry zaviněné určitým druhem postižení. Významným faktorem je také strach oběti z pomsty násilníka.

Zvláštnosti domácího násilí u OZP (zvláště u mentálně postižených)

- Větší až existenční závislost;
- Bariéry k dosažení pomoci (omezený pohyb, znemožněná komunikace s okolím);
- Neschopnost se vyjádřit (chybí slovník);
- Neschopnost plně porozumět;
- „Nevěrohodnost“ svědectví (Petriliová);
- Mýtus, že MO méně chápou, tím i méně trpí.

OZP „specifická cílová skupina“ pro domácí násilí (dle Venglářové)

- Trvalá blízkost objektu;
- Předpoklad snadné kořisti (zisku);
- Viktimita – osobní vlastnosti;
- Izolace = nedostupnost pomoci;
- Sociální prostředí = chudoba;
- Organizace služeb (specializovaný web).

Situace v ČR

Občanské sdružení ORFEUS se již od roku 2001 zabývá problematikou rodinného života OZP. Zejména ve spolupráci s Pedagogickou fakultou Univerzity v Hradci Králové, její katedrou sociální práce a sociální politiky, zorganizovalo k problematice domácího násilí ve vztahu k OZP celostátní konferenci ze které byl vydán příslušný sborník.

V rámci přípravy této konference byl vypracován dotazník – z 200 organizací bylo získáno 11 kazuistik a shromážděno 39 případů. Pobočka Bílého kruhu bezpečí v Pardubicích ve svém příspěvku uvedla, že domácí násilí se týká asi 4% OZP. Většina případů je však „utajena“ doma (viz případ malého Ondřeje).

Je problematika DN pro OZP aktuální?

V průběhu přípravy tohoto sdělení jsme oslovili (osobně, písemně, e-mailem) několik desítek organizací, zejména NNO pracujících v oblasti domácího násilí s dotazem, zda se v poslední době ve své praxi setkali s případem DN na OZP nebo spáchaného OZP. Naším záměrem bylo získat další, aktuální poznatky a doplnění k dotazníkovému šetření z roku 2005 a na základě získaných poznatků zanalyzovat používané způsoby řešení a pomoci obětem a také přispět k popularizaci těchto aktivit. S politováním musím konstatovat, že z uvedeného počtu kontaktovaných subjektů reagovaly pouze čtyři a to Poradna pro oběti domácího násilí Tereza Znojmo, Poradna ELPIS Ostrava, o.s. Magdalenkám Brno a SOS Centrum Praha. Rádi bychom jim tímto za projevenou aktivitu poděkovali.

Co z toho lze vyvozovat? Snad to, že:

- DN páchané na OZP nebo přímo OZP je zřejmě handicapem tzv. na druhou – buď se takové případy vůbec nedějí, což je zřejmě při současném stavu společenské morálky nepravděpodobné, nebo, že tyto osoby díky svému zdravotnímu postižení a tím i daleko vyšší závislosti na agresorovi toto nikomu nesdělují, nežádají, nebo nemohou z objektivních důvodů (nepohyblivost, nemožnost utajené komunikace apod.) žádat o pomoc jinde;
- Že organizace realizující své aktivity v této oblasti nemají zájem – potřebu? spolupracovat s ostatními. Z toho však plynou další otázky – jaké jsou příčiny tohoto stavu?, je to tak dobře?, je s tím potřeba něco dělat?.

Reakce obětí domácího násilí

Psychická situace oběti po spáchání trestného činu je různorodá. Pocity oběti jsou často ambivalentní a rozporuplné. Z toho také vyplývá otálení s oznámením trestného činu nebo s vyhledáním pomoci.

Reakce oběti na trestný čin závisí na druhu deliktu a na pohlaví. Ženy s podáním trestního oznámení více váhají, a to většinou z důvodu, že mají strach o sebe, strach o děti nebo jsou citově závislé na partnerovi.

Ochota podat trestní oznámení se dále řídí věkem, příslušností k sociální vrstvě a typem deliktu (tzn. např. trestní oznámení podávají spíše lidé starší, nižší vrstvy řeší spíše vztahové delikty, vyšší zase majetkové trestné činy, ... atd.). Čím užší je vztah mezi pachatelem a obětí, tím menší je ochota podávat trestní oznámení.

Motivy k oznámení jsou osobního rázu, převládá preventivní zájem (strach přes recidivou) a snaha po nápravě. Rozhodující je také intenzita deliktu.

Často se stává, že oběť reaguje rezignací a trestní oznámení nepodá, nebo ho podá, ale s větším časovým odstupem. Málo kdy reaguje oběť svépomocí a vezme potrestání do svých rukou.

V souvislosti s touto problematikou řeší otázka: Proč oběť domácího násilí od násilníka neodejde? Proč setrvává v domácnosti, kde dochází k domácímu násilí? Důvodů je mnoho. Nejčastěji se uvádí následující:

- ☐ tzv. syndrom připoutání (loajalita k násilníkovi, neschopnost vyhledat pomoc z venku a neschopnost opustit vztah)
- ☐ strach o sebe a o děti, strach z budoucnosti (co bude dělat sama, když odejde,...)
- ☐ ekonomická závislost (např. nemá vlastní příjem, nemá, kam s dětmi odejít)
- ☐ strach ze ztráty podpory nejbližších, pocit studu
- ☐ strach ze společenského nepochopení, odsouzení, vyloučení
- ☐ citová závislost, emoční ambivalence vůči partnerovi
- ☐ přejímání části odpovědnosti za situaci (domnívá se, že selhala, že je to i její vina)
- ☐ snaha odstranit násilí a zachovat rodinu
- ☐ psychické a fyzické oslabení, strach z ještě většího utrpení

Následky domácího násilí mají na OZP větší intenzitu

jsou závislé druhu, intenzitě, frekvenci a délce násilí, které oběť zažila a dále pak na schopnosti oběti vyrovnat se s traumatickým zážitkem. Obecně platí, že čím dříve je násilí odhaleno, tím menší následky má.

Oběti domácího násilí mohou mít některé z těchto rysů či vlastností:

- ☐ emocionální labilita a nízké sebevědomí
- ☐ pocity viny a sebeobviňování (oběť obviňuje sebe, domnívá se, že situaci zavinila)
- ☐ změny v chování (podrážděnost, nepřiměřené reakce, apod.)
- ☐ deprese, sklony k poškozování, sebevražedné myšlenky
- ☐ pocit bezmocnosti a neexistence řešení
- ☐ strach, úzkost, nejistota, nedůvěra, pocity prázdnoty, zklamání, ponížení, studu,...
- ☐ celkové zhoršení zdravotního stavu (únava, vyčerpanost, bolest hlavy, nespavost)
- ☐ pocity osamělosti a sociální izolace
- ☐ nedůvěra ve vlastní síly (považuje se za tak slabého a neschopného jedince, že se ani nepokouší ze své situace vymanit).

U dětí se může objevit zaostávání v rozvoji, agresivní chování, přehnaná poslušnost, nedůvěra ve vztazích, problémy s autoritami, problémy s rozpoznáváním, co je správné a co ne, nevhodné chování ve škole a nápadné zhoršení prospěchu, psychosomatické problémy, zvýšené riziko sebevraždy, zneužívání drog a alkoholu.

Následkem prožitého násilí může být i tzv. transgenerační přenos násilí, kdy dítě v dospělosti, ve vlastním partnerském vztahu, napodobuje model násilných vztahů, který vidělo u rodičů.

1.1.1 Posttraumatická stresová porucha

Posttraumatická stresová porucha vzniká jako reakce na mimořádně intenzivní stresové události. Je zařazena v katalogu nemocí; připojuje se k poruchám přizpůsobení. Její výskyt se pohybuje mezi 1 - 9%; u žen je asi dvakrát vyšší.

Mezi symptomy této poruchy patří:

- ☐ opakující se vzpomínky na traumatizující událost, opakující se noční můry
- ☐ vyhýbání se všemu, co by mohlo prožité trauma připomenout (lidé, místa, konverzace)
- ☐ neschopnost zapamatovat si podrobnosti dané události
- ☐ pocit sociální izolovanosti a emocionální otupělosti
- ☐ neschopnost uvolnit se (organismus je stále připraven na další trauma)
- ☐ poruchy spánku, podrážděnost, problémy se soustředěním, nepřiměřená lekavost
- ☐ fyzické problémy - bolesti hlavy, bolesti žaludku, svalové křeče

Posttraumatická stresová porucha se může objevit jak v dětství, tak v dospělosti, jak u přímých, tak i u nepřímých obětí domácího násilí. Neléčená posttraumatická porucha může vést ke změně osobnosti.

Stockholmský syndrom

Pro Stockholmský syndrom je charakteristické vytvoření emocionální vazby mezi násilníkem a obětí. Oběť pocíťuje s násilníkem a s jeho chováním solidaritu, popírá skutečnost a věří, že se vše zlepší. Tato solidarita může být strategiím přežití.

4 podmínky pro vznik stockholmského syndromu:

- ☐ život oběti je ohrožen
- ☐ oběť nemůže utéct nebo je přesvědčena, že nemůže utéct
- ☐ oběť je izolována od ostatních lidí

☐ oběť pociťuje přechodnou náklonnost k násilníkovi (pachatel se chová čas od času vstřícně).

PROFIL PACHATELE DOMÁCÍHO NÁSILÍ

Poznatky o pachatelích vychází z různých zdrojů, jako jsou výpovědi obětí, poznatky pomáhajících organizací, zahraniční výzkumy nebo psychologické výzkumy se zaměřením na agresora.

Pachatele domácího násilí nelze charakterizovat jako určitý osobnostní typ. „Typický pachatel“ zkrátka neexistuje. Domácího násilí se mohou dopouštět různí lidé; často však mívají některé společné vlastnosti a rysy.

Vliv na vznik agresivního chování mohou mít tyto rizikové faktory:

- ☐ psychická porucha nebo porucha osobnosti (projevem poruchy může být nepřiměřená agresivita vůči slabým a závislým lidem, konfliktnost, egocentričnost, bezohlednost, snaha partnera ovládat,...atd.)
- ☐ závislost na alkoholu nebo na drogách (alkohol hraje v domácím násilí velkou roli, může působit jako spouštěč, odstraňuje zábrany a aktivizuje agresivní jednání)
- ☐ pachatel v dětství zažil násilí ve vlastní rodině buď jako oběť nebo jako svědek
- ☐ pachateli v dětství chyběla pozitivně vnímaná postava otce (otec nebyl v rodině nepřítomen nebo se choval násilně)
- ☐ silný sociální stres, např. dlouhodobá nezaměstnanost (v důsledku nezvládnutí této zátěže se agrese může stát ventilem nespokojenosti a strádání)

Charakteristické jsou některé rizikové vlastnosti jako např.: osobnostní (zejména citová) labilita, nespokojenost, nejistota, nízké sebehodnocení, výbušnost, problémy s ovládnutím vlastního chování, neschopnost řešit zátěžové situace, chorobná závislost, nedostatek vůle,...atd.

Pro pachatele domácího násilí je dále typické, že zastávají tradiční představu o rolích muže a ženy ve vztahu. Důraz kladou na dominanci, tvrdost a moc. Mívají zvýšenou potřebu moci a kontroly nad obětí. Tato potřeba často souvisí se strachem ze ztráty autority nebo ze ztráty kontroly nad situací. Mezi další charakteristiky patří přehnaná žárlivost, majetnické sklony nebo snaha o izolaci oběti od rodiny a od přátel.

V souvislosti s chováním násilníků se hovoří o 2 jevech, těmi jsou fenomén Jekylla a Hyda a muž „dvojitý tvář“.

Pod označením „fenomén Jekylla a Hyda“ se skrývá střídání 2 naprosto odlišných způsobů chování, kdy násilník střídá násilnické chování s usmiřováním a demonstrativními projevy lásky.

Taková duální osobnost se doma projevuje agresivně a násilnický, zatímco na veřejnosti se chová zcela spořádaně a slušně, takže lidé po zveřejnění domácího násilí oběti jen těžko věří. V souvislosti s tímto chováním panuje mýtus, že slušní lidé se násilí nedopouštějí.

Pro pachatele domácího násilí je typické přesvědčení, že jeho chování je oprávněné. Odmítá odpovědnost za situaci, bagatelizuje závažnost svého jednání a svaluje vinu na alkohol či oběť samotnou.

POMOC OBĚTEM DOMÁCÍHO NÁSILÍ

Pomoc státních a nestátních institucí

V současné době již existuje celá řada státních i nestátních neziskových organizací, které nabízejí odbornou pomoc obětem domácího násilí. Tato pomoc může nabývat různých forem, může se jednat např. o:

- pomoc psychologickou (různé terapie, poradenství,...)
- pomoc sociální (krizová intervence, azylové bydlení, materiální pomoc,...)
- pomoc právní (v oblasti trestně právní a občanskoprávní,...)
- pomoc lékařskou (ošetřování následků domácího násilí, odhalení násilí,...)
- pomoc policie (zásah policie, ochrana oběti,...), apod.

Pomoc a ochranu poskytují nejrůznější státní i nestátní neziskové organizace. Ze státních institucí to jsou zejména: policie, soudy, advokáti, státní zastupitelství, orgány sociální péče a sociálně právní ochrany, zdravotnictví a další. Mezi nestátní instituce patří např. intervenční centra, informační a poradenská centra pro oběti domácího násilí, linky důvěry, azylové domy, apod.

Všechny tyto instituce pomáhají odhalovat a následně trestat domácí násilí a jsou oporou oběti.

1.1.2 Státní instituce

Policie

Při řešení domácího násilí je policii přisuzována důležitá role. Prostřednictvím policie totiž může domácí násilí vystoupit ze soukromí bytu na veřejnost.

Na policii se oběti domácího násilí obrazejí zejména tehdy, když jsou násilím přímo ohrožovány nebo když ohrožení pominulo a oběť chce podat na pachatele trestní oznámení. Policie bývá přivolávána nejen samotnou obětí, ale i svědky násilí (např. dětmi a dalšími příbuznými), případně sousedy. Každý občan má právo obrátit na policii se s žádostí o pomoc, a ta je povinna pomoc v rozsahu své působnosti poskytnout.

Činnost police se řídí zákonem č. 283/1991 Sb., v platném znění. Tento zákon mimo jiné stanovuje povinnosti a oprávnění policie. Úloha policie v případech domácího násilí spočívá zejména:

- ☐ v intervenci (tzn. zajistit ochranu a bezpečí oběti)
- ☐ ve vyšetřování (tzn. shromažďování důkazů a faktů)
- ☐ v pomoci (tzn. zajištění pomoci od dalších organizací, např. alternativní ubytování, lékařské ošetření apod.)

Další úkoly, které souvisí s případy domácího násilí: zjišťování pachatele, odhalování a vyšetřování trestných činů, odhalování přestupků, řádná dokumentace (oznámení případu, informace do oběti, svědků, pachatele, vzniklé škody), apod.

V případech domácího násilí je policie oprávněna zajistit osobu, která svým jednáním bezprostředně ohrožuje svůj život anebo život nebo zdraví jiných osob nebo majetek; dále omezit pohyb agresivních osob, odebrat zbraň, zakázat vstup na určená místa nebo otevřít byt nebo jiný uzavřený prostor.

Od 1. 1. 2007 získala policie další pravomoc, a tou je oprávnění rozhodnout o vykázaní ze společného obydlí a zákaz vstupu do něj. Tuto pravomoc umožnilo přijetí zákona č. 135/2006 Sb., na ochranu před domácím násilím.

Soudy

V souvislosti s problematikou domácího násilí rozhodují soudy zejména ve třech oblastech práva, a to oblasti práva rodinného (např. rozvody, svěřeni dítě svěřeno do výchovy a výživné dítěte, styk druhého rodiče s dítětem, apod.), v oblasti práva občanského (např. otázka bydlení, apod.) a v oblasti práva trestního (trestné činy spáchané v souvislosti s domácím násilím).

V těchto oblastech postupují soudy mimo jiné podle těchto předpisů:

- ☐ Občanský zákoník č. 40/1964 Sb., v platném znění
- ☐ Zákon č. 99/1963 Sb., občanský soudní řád, v platném znění
- ☐ Zákon č. 94/1963 Sb., o rodině, v platném znění
- ☐ Trestní zákon č. 140/1961 Sb., v platném znění
- ☐ Zákon č. 141/1961 Sb., o trestním řízení soudním (trestní řád), v platném znění

Pracovníci soudů, soudci i policisté procházejí odbornou přípravou, jsou seznamováni s doporučenými postupy u případů domácího násilí, mají jasné dané pokyny, podle kterých se řídí.

Každý z účastníků soudního řízení má právo dát se zastupovat zástupcem, kterého si sám zvolí nebo může požádat soud o ustanovení právního zástupce. Podmínkou pro ustanovení zástupce je, aby bylo nutné k ochraně zájmů účastníka, což je v případě domácího násilí podmínka splnitelná. Advokáti jsou cennou oporou oběti v průběhu trestního řízení.

Státní zastupitelství

Státní zastupitelství zastupuje stát při ochraně veřejného zájmu ve věcech stanovených zákonem. Jeho působnost a pravomoci upravuje čl. 80 Ústavy České republiky, zákon č. 283/1993 Sb., o státním zastupitelství, trestní zákon a trestní řád.

Státní zastupitelství přijímá trestní oznámení, podává jménem státu žalobu a plní další povinnosti, které mu ukládá trestní řád. Dbá na to, aby byly zjištěny všechny trestné činy, dozírá nad zachováváním zákonnosti v přípravném řízení, účastní se hlavního líčení.

Státní zastupitelství dále může:

- ☐ dávat závažné pokyny policejnímu orgánu
- ☐ vyžadovat od policejního orgánu spisy za účelem prověrky
- ☐ účastnit se provádění úkonů nebo osobně provést jednotlivý úkon
- ☐ vracet věc policejnímu orgánu se svými pokyny k doplnění
- ☐ rušit nezákonná nebo neodůvodněná rozhodnutí a opatření policejního orgánu
- ☐ rozhodnout o zastavení nebo přerušení trestního stíhání nebo o postoupení věci jinému orgánu
- ☐ rozhodovat o prodloužení vazby a o ponechání obviněného ve vazbě nebo o propuštění z vazby na svobodu.

Státní zástupce by měl, stejně jako ostatní orgány činné v trestním řízení disponovat znalostmi o dostupných službách pomoci obětem domácího násilí.

Sociální péče a ochrana oběti

Na oddělení sociálně právní ochrany se oběti domácího násilí obracejí většinou v situacích, kdy už násilí v rodině existuje, a zejména tehdy když:

- ☐ jsou násilím ohroženy nezletilé děti (buď jako svědci násilí nebo jako oběti)
- ☐ se oběť rozhodne násilný vztah ukončit, hledá možnost azylového ubytování, žádá o úpravu poměrů k nezletilým dětem nebo se ocitla v sociální nouzi

Úloha sociálních pracovníků je při identifikaci a prevenci domácího násilí zásadní, proto je důležité, aby byly odborně proškoleny v metodách práce s oběťmi a ve způsobech identifikace domácího násilí.

Sociální pracovníci mohou oběti domácího násilí poskytnout:

- ☐ krizovou intervenci
- ☐ sociálně právní poradenství
- ☐ materiální a psychickou podporu
- ☐ kontakt na další instituce (např. azylové bydlení nebo instituce zabývající se oběťmi domácího násilí)
- ☐ potřebné informace, atd.

Od roku 2006 mohou sociální pracovníci ze zákona utajit pobyt nezletilých dětí i osob, které jsou ohroženy domácím násilím.

Zdravotnictví

Lékaři a pracovníci zdravotnických zařízení bývají jedni z prvních, na koho se oběť domácího násilí, často bezprostředně po útoku, obrátí. Hrají tedy velmi důležitou roli při identifikaci domácího násilí a při nabídnutí další pomoci.

Oběti domácího násilí většinou nepřiznávají skutečné příčiny zranění (důvodem bývá strach nebo stud), uvádějí, že si zranění způsobily náhodou nebo samy. Je důležité, aby se zdravotníci ptali na skutečné příčiny zranění a na to, kdo je způsobil, a dále aby vše přesně zaznamenali do zdravotnické dokumentace (jak ke zranění došlo, rozsah zranění, typ zranění, jakou dobu léčení si vyžádá apod.

V případě zranění dětí nebo osob, které byly svěřeny do péče jiné osoby, mají lékaři oznamovací povinnost (tzn. při zjištění týrání nebo zneužívání se případ oznámí orgánu sociálně právní ochrany dětí, státnímu zástupci nebo policejnímu orgánu).

U dospělých obětí domácího násilí oznamovací povinnost neplatí; lékaři by jí však měli informovat o možnostech pomoci, o možnosti podat trestní oznámení apod.

1.1.3 Nestátní instituce

Intervenční centra

Intervenční centra jsou novou institucí v oblasti pomoci obětem domácího násilí. V České republice působí od 1. ledna 2007 a vznikla v souvislosti s účinností zákona na ochranu před domácím násilím (z. č. 135/2006 Sb., kterým se mění některé zákony v oblasti ochrany před domácím násilím). Model intervenčních center vychází ze zkušeností Rakouska, které podobný zákon zavedlo již v roce 1997.

Tato centra jsou určena pro osoby, které jsou ohroženy násilím ze strany osob blízkých, nebo osob žijících s nimi ve společném bytě nebo domě a chtějí svoji situaci řešit (hledají pomoc a informace) nebo jsou v situaci, kdy násilná osoba byla ze společného bydlíště vykázána.

Intervenční centra:

- ☐ spolupracují s Policí ČR v případech vykázání, získávají do ní informace o vykázání a do 48 hodin jsou povinni kontaktovat ohroženou osobu s nabídkou odborné pomoci (tj. pomoci právní, psychosociální, organizační)
- ☐ poskytují psychologickou a sociální pomoc ambulantní nebo azylové povahy
- ☐ zprostředkovávají následnou pomoc (sociální, lékařskou, psychologickou, právní)
- ☐ koordinují spolupráci mezi institucemi, které se účastní na pomoci obětem domácího násilí (orgány sociálně právní ochrany dětí, Policie ČR, nestátní a charitativní organizace, obec apod.)

Intervenční centra zřizují a spravují krajské úřady. Jejich provoz je financován ze státních prostředků. Služby center jsou poskytovány bezplatně.

Informační a poradenská centra pro oběti domácího násilí

Na informační a poradenská centra se obrací oběti ve všech fázích rozvoje domácího násilí, tzn. oběti bezprostředně po útoku, oběti, které nechtějí ukončit vztah, ale chtějí ukončit násilí nebo oběti, které zvažují odchod od násilného partnera nebo jsou již rozhodnuté násilný vztah ukončit.

Činnost těchto center se liší, odvíjí se od stanov organizace, od standardů pro poskytování sociálních služeb a od vnitřních standardů organizace. Poskytované služby mohou mít ambulantní nebo pobytový charakter, mohou mít různý časový rozsah, mohou se dělit na krizovou intervenci, poradenství a terapii.

Náplň práce těchto center spočívá většinou:

- ☐ v základním poradenství (psychologické, právní, sociálně-právní)
- ☐ v krizové intervenci
- ☐ ve vypracování bezpečnostního plánu
- ☐ ve zprostředkování následné pomoci (lékařská, psychoterapeutická, právní a jiná pomoc), odkazování na další instituce
- ☐ v preventivní činnosti (přednášky a semináře zaměřené na zvýšení informovanosti, publikační činnost)

Služby v informačních a poradenských centrech bývají poskytovány bezplatně, nestranně, diskrétně, někdy i anonymně. Příklady těchto organizací v České republice jsou např.: Bílý kruh bezpečí, Rosa, Elektra, proFem, apod.

Linky důvěry

Linka důvěry bývá často první institucí, na kterou se osoby ohrožené domácím násilím obrací. Je pro ni charakteristická snadná dostupnost prostřednictvím telefonu, rychlost, nonstop provoz a anonymita. Právě anonymita linek budí bezpečí a jistotu, takže se oběti tolik nestydí vyjádřit svůj problém.

Linka důvěry pomáhá osobám, které jsou ohroženy domácím násilím nebo jsou jeho svědkem. Linka bezpečí:

- ☐ pomáhá oběti zorientovat se v aktuální situaci
- ☐ poskytuje psychologickou, právní, a morální podporu
- ☐ pomáhá oběti sestavit bezpečnostní plán
- ☐ poskytuje praktické rady a pomůže nalézt další vhodný postup (např. informace o sociálně-právních a trestněprávních opatřeních, bezpečné ubytování...)
- ☐ přivolá v případech vážného ohrožení zdraví a života urgentní pomoc, apod.

Pracovníci linky důvěry prochází akreditovaným výcvikem České asociace pracovníků linek důvěry. Tímto výcvikem získají schopnosti, vlastnosti, vědomosti a dovednosti potřebné pro práci na lince důvěry. Jejich povinností je zachovávat plnou anonymitu klientů a mlčenlivost.

V současné době existuje v ČR asi 70 linek důvěry. Jejich seznam lze nalézt na webových stránkách České asociace pracovníků linek důvěry. Jednou z nejznámějších linek důvěry je DONA linka, jejímž zřizovatelem je Bílý kruh bezpečí.

Azylové domy

Azylové domy poskytují ubytování na přechodnou dobu osobám, které se ocitly v nepříznivé sociální situaci spojené se ztrátou bydlení. Klienty azylových domů se stávají lidé, kteří z různých důvodů ztratili nebo opustili svůj domov a nejsou schopni tento problém sami vyřešit.

Problémy s bydlením se často týkají právě i obětí domácího násilí, zejména tehdy, když se oběť rozhodne násilníka opustit a hledá alternativní řešení. V případech domácího násilí nabízí azylové domy i možnost utajeného pobytu.

Mimo ubytování poskytují azylové domy i další služby jako např.:

- sociálně-právní poradenství (pomoc při řešení obtížných životních situací, při prosazování práv a zájmů, pomoc v oblasti péče o dítě a výchovy dětí)
- pomoc při zajištění nového bydlení
- výchovné, vzdělávací a aktivizační činnosti
- podpora aktivního trávení volného času
- zprostředkování kontaktu s odborníky
- pomoc při jednání na úřadech
- materiální pomoc (např. poskytnutí ošacení), apod.

Po celé republice existuje spousta azylových domů, jejich zřizovatelem bývá většinou Charita Česká republika.

Vyjmenované a popsané neziskové organizace nejsou jedinými, které se na řešení problematiky domácího násilí podílí. Mimo nich bychom dále mohli jmenovat např. krizová centra, manželské poradny, občanské poradny, apod.

Principy a zásady práce s oběťmi domácího násilí

Pro realizaci pomoci je nezbytná a nutná spolupráce oběti. Oběť si musí svoji situaci uvědomovat, musí dát najevo, že problém existuje, že o něm ví, musí o pomoc požádat. Dokud si neujasní, co je podstatou problému a nerozhodne se, jak by chtěla dál pokračovat, nelze ji k ničemu nutit, nemůže za ni rozhodnout nikdo jiný.

Proces pomoci bývá velmi dlouhý a náročný. Oběť většinou nemá odvahu promluvit a pustit se do řešení problému. Brzdí ji pocit viny, studu, ponížení, nejrůznější obavy, domnívá se, že je za násilí zodpovědná. Lidé, kteří pracují s oběťmi domácího násilí, by si měli uvědomit, jak se oběť cítí, v jaké situaci se ocitla a podle toho zvolit způsob jednání.

Oběť většinou potřebuje psychickou podporu a povzbuzení, potřebuje být ujištěna, že na problém není sama a měla by dojít k přesvědčení, že násilí není její vina. Pracovníci by dále měly oběti naslouchat, vyjádřit jí pochopení, podporovat ji v samostatném rozhodování, nabídnout jí pomoc a poskytnout jí potřebné informace a kontakty na další instituce. Vyvarovat by se měli obviňování, vyčítání, odsuzování, vnučování vlastních rozhodnutí, apod.

1.2 Možnosti a formy pomoci

Pomoc obětem domácího násilí mohou poskytovat státní i nestátní neziskové organizace a může jít o pomoc různých forem. Oběti domácího násilí většinou vyžadují komplexní

podporu, tedy kombinaci několika forem pomoci (např. pomoc sociální, psychologickou a právní, apod.).

Poskytovaná pomoc může mít ambulantní nebo pobytový charakter, může mít různý časový rozsah, může být materiální nebo ve formě služeb, může se dělit na krizovou intervenci, poradenství a terapii...

Příklady konkrétních forem pomoci:

- Ø pomoc s vypracováním bezpečnostního plánu na ochranu před násilným partnerem
- Ø odkaz na další instituce a na další možnosti pomoci (právní pomoc, psychologická pomoc, lékařská pomoc, apod.)
- Ø zprostředkování kontaktu s odborníky a dalšími institucemi; případně doprovod k jednání
- Ø pomoc se zajištěním bydlení (např. zprostředkování ubytování v azylovém domě)
- Ø kurzy zaměřené na nácvik asertivity a reakcí, na podporu sebedůvěry, apod.
- Ø psychoterapie (individuální, skupinová)
- Ø sociálně právní poradenství
- Ø pomoc se zabezpečením finanční podpory (zajištění dávek státní sociální podpory a dávek sociální péče)
- Ø zajištění ústavní výchovy dítěte (pokud je to nutné)
- Ø atd.

1.2.1 Bezpečnostní plán

Bezpečnostní plán tvoří určitý systém kroků, podle kterých by měla oběť domácího násilí postupovat v situaci, kdy se násilí bude opakovat. Sestavuje se zejména v případech, kdy se oběť rozhoduje setrvat s násilným partnerem.

Příklad Bezpečnostního plánu, který sestavil Bílý kruh bezpečí:

Bezpečnostní plán

Pro případ vyhrocení situace zvažte tyto kroky:

- ◆ *Uschovejte si u osoby, které věříte náhradní klíče, oblečení, důležité dokumenty, lékařské předpisy a určitý peněžní obnos.*
- ◆ *Uschovejte si všechny důkazy o fyzickém násilí (roztrhané oblečení, fotografie modřin a zranění atd.).*
- ◆ *Naplánujte si nejbezpečnější dobu k případnému útěku.*
- ◆ *Pamatujte si, kam se můžete obrátit se žádostí o pomoc. Řekněte někomu, co se u vás děje. Noste s sebou telefonní čísla svých přátel, příbuzných a azylových domů.*

- ◆ *Nepopírejte násilí před dětmi, řekněte jim pravdu a určete jim bezpečné místo v bytě – pokoj, který lze zamknout, sousední dům, kam se mohou v případě hrožení ukryt. Poučte je, že jejich úkolem je zůstat v bezpečí, a nikoliv vás ochraňovat.*
- ◆ *Domluvte si signál se sousedy (např. světlo venku je rozsvícené = zavolejte policii).*
- ◆ *Nestyďte se vyhledat pomoc příbuzných a odborníků.*

Když jde o život:

- ◆ *Pokud jste v nebezpečí a potřebujete pomoc, zavolejte policii.*
- ◆ *Pokud jste napaden(a) během volání na policii, nechte telefon vyvěšený, mluvíte a křičte.*
- ◆ *Když přijede policie, jděte s ní do jiného pokoje, abyste mohl(a) mluvit bez přerušování.*
- ◆ *Pokud jste zraněn(a), jděte na pohotovost nebo k lékaři a oznamte, co se vám stalo. Požádejte je, aby vaši návštěvu zadokumentovali, případně vám napsali zprávu.*
- ◆ *Po útoku ihned neuklízejte a důkazy (rozbité sklo, roztrhané oblečení, chomáče vlasů atd.) uložte do igelitového sáčku a předejte je policii.*
- ◆ *Škody vyfotografujte, snímky dejte vyvolat i s datem, je-li to možné.*
- ◆ *Zjistěte jména a čísla zasahujících policistů.*
- ◆ *Vyhledejte pomoc odborníků.*

Bezpečnostní (krizový) plán na ochranu před násilným partnerem a OZP

Podle materiálů Bílého kruhu bezpečí patří mezi konkrétní příklady domácího násilí jako je hrubé chování agresorů, omezování osobní svobody, zamezování kontaktu s rodinou a přáteli a řadou dalších i kontrolování a zadržování peněz. Tato forma využívající ekonomickou závislost oběti na agresorovi je, zejména v době vysoké nezaměstnanosti a to především u řady sociálně vyloučených skupin obyvatelstva velmi ponižující. V metodických materiálech BKB se mimo jiné v oblasti pomoci obětem hovoří i o tvorbě krizových plánů a nutných následných krocích. Když se oběť DN pokusí opustit násilné prostředí a pokusí se stát samostatnou potřebuje kromě útočiště pro sebe, případně děti, léčebného ošetření a terapie, sociální a duševní podpory i zajištění zaměstnání. Za pomoci prostředků z Evropského sociálního fondu se v období let 2005 – 2008 snaží otázku zaměstnanosti sociálně znevýhodněných osob řešit celá řada projektů, zejména v programu CIP EQUAL. Vhodným nástrojem pro tyto snahy je i problematika sociální ekonomiky, zakládání a rozvoj činnosti sociálních podniků. Této problematice se věnuje v uvedeném programu zejména Národní tématická síť – C, ve které je zařazen i projekt HEFAISTOS realizovaný občanským sdružením ORFEUS, jehož expertní skupinu tu dnes zastupují (bližší informace o zmiňovaném projektu naleznete na www.hefaistos.org). OZP, ženy, matky s malými dětmi, ale i migranti a národnostní etnika – romové, o kterých budeme slyšet v odpoledním programu, jsou také cílovými skupinami mnoha projektů CIP EQUAL.

Pomoci odstranit, nebo alespoň zmírnit následky uvedené ekonomické formy domácího násilí snad pomohou i finanční prostředky, které bude možné čerpat v souvislosti s odstraňováním některých příčin domácího násilí (finanční závislost, nezaměstnanost, nízká úroveň vzdělání) z Evropského sociálního fondu v plánovacím období 2008 – 2013.

TRESTNĚ PRÁVNÍ PROBLEMATIKA DOMÁCÍHO NÁSILÍ

Vývoj legislativy a charakteristika současného stavu

Problematika domácího násilí se v posledních letech stále častěji stává předmětem zájmu odborníků, médií i laické veřejnosti. Je to téma hojně diskutované, začíná se považovat za problém, který je nutno řešit celospolečensky, a to nejen v trestním právu. Případy domácího násilí jsou přitom ve společnosti už dlouhá léta značně rozšířené.

Důvodem, proč dříve nebyla domácímu násilí věnována taková pozornost, může být donedávna převládající názor, že domácí násilí je problém soukromé povahy (i dnes se s takovým názorem stále ještě můžeme setkat). V takových případech stát do privátní sféry rodiny zasahovat nechtěl, zásahy přicházely zpravidla až v případě, že došlo k závažné újmě oběti. Méně závažné projevy domácího násilí bývaly přehlíženy. Oběť se tak musela o svoji ochranu starat sama.

Od té doby prodělala legislativa vývoj, přišly 2 hlavní změny. První legislativní změnou byla novela trestního zákona, která vstoupila v účinnost 1. 6. 2004 a druhou změnou bylo přijetí zákona č. 135/2006 Sb., na ochranu před domácím násilím, který nabyl účinnosti od 1. 1. 2007.

Novela trestního zákona z roku 2004 upravila trestnost domácího násilí, zavedla novou skutkovou podstatu „týrání osoby žijící ve společně obývaném bytě nebo domě“ (§ 215a).

Zákon na ochranu před domácím násilím (č. 135/2006 Sb.) přinesl několik zásadních změn, zavedl nový přístup k řešení problematiky domácího násilí, nové pravomoci, nové instituce (viz. kapitola 5.3).

V rámci domácího násilí se pachatel může dopustit různých trestných činů. Tyto trestné činy, za které může být pachatel stíhán, a vztahují se k domácímu násilí, vymezuje trestní zákon č. 140/1961 Sb., v platném znění.

Trestní zákon prošel již mnoha novelami, z nichž jedna měla pro problematiku domácího násilí velký význam. Jedná se o novelu, která nabyla účinnosti 1. 6. 2004 a zavedla novou skutkovou podstatu § 215a „týrání osoby žijící ve společně obývaném bytě nebo domě“. Tato novela umožnila trestní postih projevů domácího násilí.

Trestné činy v rámci domácího násilí

Trestné činy, které se vztahují k problematice domácího násilí, najdeme zejména v hlavě páté, šesté, sedmé a osmé trestního zákona.

1) **Hlava pátá – Trestné činy hrubě narušující občanské soužití**

Ø § 197a Násilí proti skupině obyvatelů a proti jednotlivci

Kdo jinému vyhrožuje usmrcením, těžkou újmou na zdraví nebo jinou těžkou újmou takovým způsobem, že to může vzbudit důvodnou obavu, bude potrestán odnětím svobody až na jeden rok nebo peněžitým trestem.

Jinou těžkou újmou může být např. i vyhrožování způsobením škody na věci, ke které má poškozený citový vztah nebo vyhrožování usmrcením nebo těžkou újmou na zdraví osobě poškozenému blízké apod.

2) **Hlava šestá – Trestné činy proti rodině a mládeži**

Ø § 215 Týrání svěřené osoby

Kdo týrá osobu, která je v jeho péči nebo výchově, bude potrestán odnětím svobody na šest měsíců až tři léta. Odnětím svobody na dvě léta až osm let bude pachatel potrestán, spáchá-li čin zvlášť surovým způsobem nebo na více osobách, nebo páchá-li takový čin po delší dobu.

Poškozeným může být nejen dítě, ale i osoba, která pro stáří, nemoc, invaliditu, mentální retardaci apod. je odkázána na péči jiných osob. Pod pojem týrání se rozumí „*zlé nakládání se svěřenou osobou, vyznačující se vyšším stupněm hrubosti a bezcitnosti a určitou trvalostí, které tato osoba pociťuje jako těžké příkoří.*“

§ 215a Týrání osoby žijící ve společně obývaném bytě nebo domě

Kdo týrá osobu blízkou nebo jinou osobu žijící s ním ve společně obývaném bytě nebo domě, bude potrestán odnětím svobody až na tři léta. Odnětím svobody na dvě léta až osm let bude pachatel potrestán, spáchá-li čin zvlášť surovým způsobem nebo na více osobách, nebo páchá-li čin po delší dobu.

Pojem týrání jsem charakterizovala již v předchozím odstavci, v tomto případě se „zlé nakládání“ vztahuje i na osoby blízké. Kdo je osobou blízkou upravuje § 89, odst. 8 trestního zákona, který říká, že osobou blízkou se rozumí příbuzný v přímém pokolení (manželé, partneři, prarodiče, apod.). Specifickým znakem je také „společně obývaný byt nebo dům“.

V případě tohoto trestného činu není třeba souhlasu poškozené osoby pro zahájení trestního stíhání.

3) **Hlava sedmá – Trestné činy proti životu a zdraví**

§ 219 Vražda

Kdo jiného úmyslně usmrtí, bude potrestán odnětím svobody na deset až patnáct let. Odnětím svobody na dvanáct až patnáct let nebo výjimečným trestem bude pachatel potrestán, spáchá-li čin na dvou nebo více osobách, zvláště surovým způsobem, opětovně, na těhotné ženě, na osobě mladší než patnáct let, apod.

§ 221 Ublížení na zdraví

Kdo jinému úmyslně ublíží na zdraví, bude potrestán odnětím svobody až na dvě léta. Odnětím svobody na jeden rok až pět let bude pachatel potrestán, způsobí-li činem těžkou újmu na zdraví. Odnětím svobody na tři až osm let bude pachatel potrestán, způsobí-li činem smrt.

Za „ublížení na zdraví“ můžeme pokládat onemocnění nebo poranění, které znesnadňuje výkon obvyklých činností, má vliv na obvyklý způsob života poškozeného a zpravidla vyžaduje lékařské ošetření.

§ 222 Ublížení na zdraví

Kdo jinému úmyslně způsobí těžkou újmu na zdraví, bude potrestán odnětím svobody na dvě léta až osm let. Odnětím svobody na pět až dvanáct let bude pachatel potrestán, způsobí-li činem smrt.

Těžkou újmu na zdraví se rozumí vážná porucha zdraví nebo vážné onemocnění. Za těžkou újmu na zdraví se podle §89, odst. 7 považuje např. zmrzačení, ztráta nebo snížení pracovní způsobilosti, ochromení údu, ztráta nebo podstatné funkce smyslového ústrojí, poškození důležitého orgánu, zohydění, vyvolání potratu nebo usmrcení plodu, mučivé útrapy, apod.

4) Hlava osmá – Trestné činy proti svobodě a lidské důstojnosti

§ 231 Omezování osobní svobody

Kdo jinému bez oprávnění brání užívat osobní svobody, bude potrestán odnětím svobody až na dvě léta. Odnětím svobody na tři až deset let bude pachatel potrestán, způsobí-li činem těžkou újmu na zdraví, smrt nebo jiný zvláště závažný následek.

Omezováním osobní svobody se znemožňuje nebo omezuje volný pohyb člověka a zároveň se mu zabraňuje o svém pohybu svobodně rozhodovat. Jednání pachatele musí být obtížně překonatelné.

§ 232 Zbavení osobní svobody

Kdo jiného zbaví osobní svobody, bude potrestán odnětím svobody na tři až osm let. Odnětím svobody na pět až dvanáct let bude pachatel potrestán, způsobí-li činem těžkou újmu na zdraví, smrt nebo jiný zvlášť závažný následek. Zbavení osobní svobody znamená trvalé nebo dlouho trvající omezení osobní svobody (blíží se uvěznění). Osvobození je při něm velmi ztíženo.

Ø § 235 Vydírání

Kdo jiného násilím, pohrůzkou násilí nebo pohrůzkou jiné těžké újmy nutí, aby něco konal, opominul nebo trpěl, bude potrestán odnětím svobody až na tři léta. Odnětím svobody na dvě léta až osm let bude pachatel potrestán, spáchá-li čin např. se zbraní nebo způsobí-li těžkou újmu na zdraví nebo značnou škodu. Odnětím svobody na pět až dvanáct let bude pachatel potrestán, způsobí-li činem smrt nebo škodu velkého rozsahu. Pohrůzkou násilí se rozumí jak pohrůžka bezprostředního násilí, tak i násilí, které má být vykonáno v bližší nebo vzdálenější budoucnosti. Pohrůžka jiné těžké újmy může směřovat k rozvratu manželství nebo rodiny, apod.

Ø § 237 Útisk

Kdo jiného nutí, zneužívaje jeho tísně nebo závislosti, aby něco konal, opominul nebo trpěl, bude potrestán odnětím svobody až na šest měsíců. Pachatel nepoužívá násilí ani pohrůžky násilím, ale využívá něčí tísně nebo závislosti. Tíseň je stav vyvolaný nepříznivými okolnostmi, které vedou k omezení volnosti v rozhodování. Tyto okolnosti se mohou týkat osobních, rodinných, majetkových či jiných poměrů, díky nim se utiskovaná osoba ocitá v nesnázích. Závislost je stav, kdy je osoba nějakým způsobem odkázána na pachatele a nemůže se svobodně rozhodovat.

Ø § 238 Porušování domovní svobody

Kdo neoprávněně vnikne do domu nebo do bytu jiného nebo tam neoprávněně setrvá, bude potrestán odnětím svobody až na dvě léta nebo peněžitým trestem. Odnětím svobody na šest měsíců až tři léta bude pachatel potrestán, užije-li při činu násilí nebo pohrůžky násilí. Odnětím svobody na jeden rok až pět let bude pachatel potrestán, užije-li při činu násilí nebo ho spáchá se zbraní.

Ø § 241 Znásilnění

Kdo násilím nebo pohrůzkou bezprostředního násilí donutí jiného k souloži nebo kdo k takovému činu zneužije bezbrannosti jiného, bude potrestán odnětím svobody na dvě léta

až osm let. Odnětím svobody na tři až deset let bude pachatel potrestán, spáchá-li čin na osobě mladší osmnácti let. Odnětím svobody na pět až dvanáct let bude pachatel potrestán, způsobí-li činem těžkou újmu na zdraví, nebo spáchá-li ho na osobě mladší než patnáct let. Odnětím svobody na deset až patnáct let bude pachatel potrestán, způsobí-li činem smrt.

V tomto případě nezáleží na věku, pohlaví ani vyspělosti osoby, obětí může být kdokoliv (i manželka a pachatelem manžel). Pachatel používá fyzickou sílu nebo pohružku násilím, aby překonal odporu oběti a dosáhl soulože proti její vůli.

Ø § 242 Pohlavní zneužívání

Kdo vykoná soulož s osobou mladší patnácti let nebo kdo takovou osobu jiným způsobem pohlavně zneužije, bude potrestán odnětím svobody na jeden rok až osm let. Odnětím svobody na dvě léta až deset let bude pachatel potrestán, spáchá-li čin na osobě svěřené jeho dozoru. Odnětím svobody na pět až dvanáct let bude pachatel potrestán, způsobí-li činem těžkou újmu na zdraví. Odnětím svobody na deset až patnáct let bude pachatel potrestán, způsobí-li činem smrt.

Za jiný způsob pohlavního zneužití je považováno jednání, které směřuje ke vzrušení pachatele a svou závažností se blíží k souloži, např. ohmatávání prsou nebo pohlavních orgánů, líbání na tato místa apod.

Ø § 243 Pohlavní zneužívání

Kdo zneužije závislosti osoby mladší osmnácti let nebo osoby svěřené jeho dozoru a přiměje ji k mimomanželské souloži, nebo ji jiným způsobem pohlavně zneužije, bude potrestán odnětím svobody až na dvě léta.

§ 244 Soulož mezi příbuznými

Výše trestu u uvedených trestných činů závisí na způsobeném následku a pohnutce jednání pachatele.

Podnětem k prošetření trestného činu je zpravidla podání trestního oznámení oddělení PČR nebo státnímu zastupitelství.

V souvislosti s trestnými činy spáchanými v rámci domácího násilí (mezi osobami blízkými) se často řeší otázka souhlasu se zahájením trestního stíhání. Existuje zde totiž tzv. dispoziční právo oběti, tedy souhlas oběti se zahájením trestního stíhání pachatele, který je osobou blízkou. Zahájení trestního stíhání je zkrátka podmíněno souhlasem oběti.

Zatímco v ostatních případech (spáchá-li trestný čin cizí osoba) jsou orgány činné v trestním řízení povinny stíhat všechny trestné činy, v případě stíhání osob blízkých je rozhodování o zahájení trestního stíhání přeneseno na bedra oběti.

Problematiku souhlasu se zahájením trestního stíhání řeší § 163 a § 163a trestního řádu (zákon č. 141/1961 Sb., v platném znění). § 163 trestního řádu vyjmenovává trestné činy, kdy lze zahájit trestní stíhání jen se souhlasem oběti, což je většina výše uvedených trestných činů (např. trestný čin ublížení na zdraví, omezování osobní svobody, vydírání, znásilnění, apod.)

Souhlas se předkládá písemně státnímu zástupci nebo policejnímu orgánu, nebo se jeho obsah zaznamená ústně do protokolu. Tento souhlas může poškozený vzít kdykoliv zpět, a to do doby, než se odvolací soud zasedne k závěrečné poradě. Odepřený souhlas však nelze znovu udělit.

Souhlas se zahájením trestního stíhání není třeba pokud:

- ☒ byla trestným činem způsobena těžká újma na zdraví nebo smrt
- ☒ poškozeným je osoba mladší 15 let
- ☒ poškozený není schopen dát souhlas pro duševní chorobu nebo poruchu, pro kterou byl zbaven způsobilosti k právním úkonům, nebo byla omezena
- ☒ je zřejmé, že souhlas nebyl dán nebo byl vzat zpět kvůli nátlaku, výhrůžkám...

Rozhodnutí, zda udělit souhlas k trestnímu stíhání osoby blízké, bývá pro oběť těžké a náročné. Oběť se většinou nachází ve velmi špatném psychickém a fyzickém stavu a je nucena učinit takto závažné rozhodnutí. Je nucena nést velkou zodpovědnost.

Poměrně často se stává, že oběť souhlas se stíháním nedá, nebo ho dá, ale pod tlakem ze strany pachatele, ho stáhne zpět. Pokud se oběť rozhodne, že svůj souhlas vezme zpět, trestní stíhání tak navždy vyloučí. Výslovně odepřený souhlas totiž nelze znovu udělit. Je tedy nutné tento krok velice pečlivě zvážit.

Díky dispozičnímu právu bývá oběť vystavena nátlaku, výhrůžkám nebo vydírání ze strany pachatele, jeho rodiny či přátel. Pachatel využívá možnosti ovlivňovat oběť a chce dosáhnout toho, aby oběť souhlas vzala zpět. Svou roli zde také hraje fakt, že oběť a pachatel sdílí společnou domácnost, jsou spojeni příbuzensky, ekonomicky, citově, často i společnými dětmi. Nátlak pak zde dostává podobu každodenní reality.

Přestupky

V praxi se často stává, že domácí násilí a násilné jednání, které s ním souvisí, je kvalifikováno pouze jako přestupek.

Přestupky jsou protiprávní skutky, které se vyznačují nižším stupněm společenské nebezpečnosti. Nezakládají trestní odpovědnost. Problematiku přestupů řeší zákon č. 200/1990 Sb., o přestupcích v platném znění.

Přestupky vztahující k domácímu násilí patří mezi přestupky návrhové, tzn. že se projednávají pouze na návrh postižené osoby. Tento návrh musí být podán nejpozději do tří měsíců ode dne, kdy se čin stal, nebo od postoupení věci orgánem činným v trestním řízení. Přestupky projednávají obce v místě, kde byl přestupek spáchán. Přestupek nelze projednat, uplynul-li od jeho spáchání jeden rok.

Nejčastějšími přestupky, se kterými se setkáváme v případech domácího násilí, jsou přestupky proti občanskému soužití (§ 49 zákona o přestupcích) a přestupky proti veřejnému pořádku (§ 47 zákona o přestupcích).

Přestupku proti občanskému soužití se dopustí ten, kdo:

- ☒ jinému ublíží na cti tím, že ho urazí nebo vydá v posměch
- ☒ jinému z nedbalosti ublíží na zdraví
- ☒ úmyslně naruší občanské soužití vyhrožováním újmou na zdraví, drobným ublížením na zdraví, nepravdivým obviněním z přestupku, schválnostmi nebo jiným hrubým jednáním

Přestupku proti veřejnému pořádku se dopustí ten, kdo:

- ☒ neuposlechne výzvy veřejného činitele při výkonu jeho pravomoci
- ☒ poruší noční klid
- ☒ vzbudí veřejné pohoršení

Přestupky se vykazují nižším stupněm nebezpečnosti pro společnost a tomu také odpovídají sankce, které lze pachateli uložit. Jedná se o napomenutí a dále o pokuty v maximální výši 3.000,- Kč. Pachatel domácího násilí může ve svém chování a jednání pokračovat dál – je tedy zřejmé, že postih pachatele neodpovídá závažnosti problému.

Zákon na ochranu před domácím násilím

Zákon na ochranu před domácím násilím (z. č. 135/2006 Sb., kterým se mění některé zákony v oblasti ochrany před domácím násilím) byl schválen 14. března 2006 a účinnosti nabyl 1. 1. 2007. Jedná se o jednu z nejrozsáhlejších legislativních úprav českého zákonodárství, která zásadním způsobem mění situaci osob ohrožených domácím násilím.

Návrh tohoto zákona vypracovaly Aliance proti domácímu násilí a Bílý kruh bezpečí. Modelem návrhu byl rakouský zákon proti domácímu násilí z roku 1997.

Zákon 135/2006 mění tyto zákony:

- ☒ Zákon o Policii České republiky (z. č. 283/1991 Sb., v platném znění)

- Občanský soudní řád (z. č. 99/1963 Sb., v platném znění)
- Trestní zákon (z. č. 140/1961 Sb., v platném znění)
- Zákon o sociálním zabezpečení (z. č. 100/1988 Sb., v platném znění)
- Zákon o působnosti orgánů České republiky v sociálním zabezpečení (z. č. 114/1988 Sb., v platném znění)

Zákon na ochranu před domácím násilím přináší několik zásadních změn. Zavádí nový, systémový, komplexní přístup k prevenci a ochraně před domácím násilím, dále institut vykázání (čímž mizí nulová reakce státu) a intervenční centra (viz. kapitola 4.1.2).

Upravuje a propojuje postupy policie, justice a sociálních služeb při řešení případů domácího násilí. Policie, justice a intervenční centra jsou také hlavními pilíři tohoto zákona.

Policisté, soudci, sociální pracovníci a pracovníci dalších pomáhajících profesí, kteří se dostanou do kontaktu s oběťmi domácího násilí, by měli procházet speciálním výcvikem.

Institut vykázání

Tato nová pravomoc umožňuje příslušníkům Policie ČR rozhodnout o vykázání pachatele domácího násilí ze společného obydlí a o zákazu vstupu do něj.

Rozhodnutí o vykázání či zákazu vstupu má preventivní charakter. Jeho smyslem není postih pachatele, ale ochrana osoby ohrožené domácím násilím.

Rozhodnutí o vykázání (popřípadě o zákazu vstupu) trvá po dobu 10 dnů, poté se odpovědnost za další řešení vzniklé situace vrací do rukou ohrožené osoby. Ohrožená osoba může požádat o prodloužení této lhůty, a to až na dobu jednoho roku, podáním návrhu na předběžné opatření (o něm rozhoduje soud v rámci občanskoprávního řízení).

Smyslem „vykázání“ není pouze oddělení oběti a pachatele, ale také poskytnutí odborné pomoci ohrožené osobě tak, aby se do budoucna eliminovaly další útoky.

Obě strany musí toto rozhodnutí respektovat. V opačném případě se mohou dopustit přestupku nebo trestného činu maření výkonu úředního rozhodnutí (§ 171 trestního zákona).

Vykázání může být následováno např. zahájením trestního stíhání, zadržením násilné osoby nebo vzetím násilné osoby do vazby.

K 14. únoru 2007 vykázáno celkem 122 lidí (z toho 121 mužů a jedna žena).